

Aanvullingen en corrigenda bij de gedocumenteerde checklist van de veenmossen in Vlaanderen

Dirk DE BEER¹, Tobias CEULEMANS² en Kasper VAN ACKER²

¹ Werkgroep Bryologie en Lichenologie – Blancefloerlaan 15 bus 4, 2050 Antwerpen
[dirk.debeer@telenet.be]

² Laboratorium voor Plantenconservatie en Populatiebiologie, KULeuven

Foto: Leo Van Herbruggen

ABSTRACT. – **Additions and corrections to the documented checklist of peat mosses in Flanders.** The publication, in 2017, of a documented checklist of peat mosses in Flanders has led to the discovery of new sites of rare peat moss species. *Sphagnum quinquefarium* and *S. girgensohnii* have been confirmed for Flanders, *S. contortum* is new for the Sand-Sandloam Region and *S. teres* has been confirmed for the latter Region. Some erroneous records of *S. angustifolium* have been deleted. New data have been added for the very rare *S. russowii*, *S. subsecundum* and *S. riparium*.

RÉSUMÉ. – **Additions et corrections à la check-list annotée des sphaignes de Flandre.** La publication, en 2017, d'une check-list des sphaignes de Flandre a conduit à la découverte de nouveaux sites d'espèces rares de sphaignes en Flandre. *Sphagnum quinquefarium* et *S. girgensohnii* ont été confirmés pour la Flandre, *S. contortum* est nouveau pour la Région Sablo-limoneuse et *S. teres* a été confirmé pour cette même région. Des données erronées de *S. angustifolium* ont été supprimées. Pour les très rares *S. russowii*, *S. subsecundum* et *S. riparium*, de nouveaux sites ont été découverts.

SAMENVATTING. – De publicatie, in 2017, van een gedocumenteerde checklist van de veenmossen in Vlaanderen leidde tot de ontdekking van nieuwe groeiplaatsen van zeldzame veenmossen. *Sphagnum quinquefarium* en *S. girgensohnii* zijn bevestigd voor Vlaanderen, *S. contortum* is nieuw voor de Zand- en Zandleemstreek en *S. teres* is voor diezelfde ecoregio bevestigd. Enkele foutieve opgaven van *S. angustifolium* zijn geschrapt. Van de zeer zeldzame *S. russowii*, *S. subsecundum* en *S. riparium* zijn nieuwe vindplaatsen bekend geraakt.

Inleiding

In augustus 2017 werd 'Een gedocumenteerde checklist van de veenmossen in Vlaanderen' gepubliceerd (De Beer 2017). Zoals verwacht, was dit een stimulans voor collega's bryologen om in hun omgeving extra aandacht te besteden aan veenmossen. Vooral uit het Hageland (Vlaams-Brabant) – in het verleden blijkbaar onvoldoende onderzocht – kwamen meerdere interessante waarnemingen. Deze aanvullende publicatie biedt tevens de mogelijkheid om enkele fouten en onnauwkeurigheden in de oorspronkelijke tekst te corrigeren. In de aangepaste checklist (tabel 1) is nu ook de Rode Lijst-status opgenomen, overeenkomstig de recente publicatie van Van Landuyt & De Beer (2017).

Secties en soorten worden besproken in dezelfde volgorde als in de vorige publicatie.

De namen van de ecoregio's worden als volgt weerge-

geven: **Duinen** voor de Ecoregio van de Duinen, **Polders** voor de Ecoregio van de Polders, **Zand en Zandleem** voor de Ecoregio van de Zand- en Zandleemstreek, **Leem** voor de Ecoregio van de Leemstreek en **Kempen** voor de Ecoregio van de Kempen.

Aanvullingen en corrigenda

Sectie *Acutifolia*

- *Sphagnum girgensohnii* Russow (Gerafeld veenmos)

Het lag in de lijn van de verwachtingen dat een vondst van deze soort niet op zich kon laten wachten. Net voor de publicatie van deze tekst kwam het bericht dat Pieter Hendrickx een populatie gevonden had in Eksel (prov. Limburg). Hij bezorgde materiaal aan de eerste auteur, die de determinatie bevestigde. Eerdere opgaven van deze soort waren terug te brengen tot foutieve determinaties van *S. fimbriatum* of (groene) *S. russowii*. Meerdere vermeldin-

Tabel 1. Geactualiseerde checklist van de veenmossen van Vlaanderen, met opgave van de Rode Lijst-status, versie 2018 (kolom 2). Legende: VL = Vlaanderen, D = Duinen, P = Polders, Z = Zand- en Zandleemstreek, L = Leemstreek, K = Kempen, † = uitgestorven. LC = least concern (momenteel niet in gevaar), NT = near threatened (bijna in gevaar), VU = vulnerable (kwetsbaar), EN = endangered (bedreigd), CE = critically endangered (ernstig bedreigd), RE = regionally extinct (regionaal uitgestorven).

	RL	VL	D	P	Z	L	K
<i>Sphagnum affine</i>	RE	†	†
<i>Sphagnum angustifolium</i>	CE	•	.	.	.	•	•
<i>Sphagnum auriculatum</i>	LC	•	.	.	•	•	•
<i>Sphagnum capillifolium</i>	VU	•	.	.	•	•	•
<i>Sphagnum compactum</i>	LC	•	•
<i>Sphagnum contortum</i>	VU	•	.	.	•	.	•
<i>Sphagnum cuspidatum</i>	LC	•	.	.	•	.	•
<i>Sphagnum fallax</i>	LC	•	.	.	•	•	•
<i>Sphagnum fimbriatum</i>	LC	•	•	•	•	•	•
<i>Sphagnum flexuosum</i>	LC	•	.	.	•	•	•
<i>Sphagnum girgensohnii</i>	VU	•	•
<i>Sphagnum inundatum</i>	LC	•	.	.	•	•	•
<i>Sphagnum magellanicum</i>	VU	•	.	•	.	.	•
<i>Sphagnum majus</i>	VU	•	•
<i>Sphagnum molle</i>	VU	•	•
<i>Sphagnum obtusum</i>	VU	•	•
<i>Sphagnum palustre</i>	LC	•	•	•	•	•	•
<i>Sphagnum papillosum</i>	LC	•	•	.	•	.	•
<i>Sphagnum platyphyllum</i>	VU	•	•
<i>Sphagnum quinquefarium</i>	VU	•	.	.	.	•	.
<i>Sphagnum riparium</i>	VU	•	•
<i>Sphagnum rubellum</i>	VU	•	•
<i>Sphagnum russowii</i>	VU	•	.	.	•	.	•
<i>Sphagnum squarrosum</i>	LC	•	.	•	•	•	•
<i>Sphagnum subnitens</i>	LC	•	•	.	•	•	•
<i>Sphagnum subsecundum</i>	VU	•	.	.	•	•	•
<i>Sphagnum tenellum</i>	LC	•	•
<i>Sphagnum teres</i>	VU	•	†	.	•	•	•
Aantal soorten		28	5	4	15	13	27

gen van deze soort in de literatuur (o.m. Naveau 1923) lieten anderzijds vermoeden dat deze soort in Vlaanderen moest voorkomen.

Kempen: Hechtel-Eksel (Limburg), Kiefhoek, C6.46.22, 09.09.2019, HB D. De Beer: *P. Hendrickx* s.n. (det. P. Hendrickx), *D. De Beer* 6963.

- *Sphagnum quinquefarium* (Braithw.) Warnst. (Vijfrijig veenmos; Fig. 1)

Bevestigd voor Vlaanderen. Zeer spoedig na het verschijnen van het *Dumortiera*-nummer met de checklist plaatste de tweede auteur een waarneming van *Sphagnum quinquefarium* op de website van Waarnemingen.be, af-

komstig van de Beninksberg in Rotselaar. Op 8 oktober 2017 brachten de drie auteurs samen een bezoek aan de groeiplaats. Het bleek dat het wel degelijk ging om de eerste gedocumenteerde waarneming van *S. quinquefarium* in Vlaanderen. Hoewel al lang bekend was dat daar veenmossen groeien, had nooit iemand de planten precies op naam gebracht. Op de noordflank van de Beninksberg vonden we drie kleine populaties van *S. quinquefarium*, gemengd met *S. palustre*. De soort komt er voor op kwelrijke plekken (met stuwwater in de winter) op de overgang van jong eiken-berkenbos met dominantie van *Vaccinium myrtillus* (blauwe bosbes) naar heischraal grasland met *Erica tetralix* (dophei) en *Polygala serpyllifolia* (liggende vleugeltjesbloem) op kalkarme leem. Het voorkomen van *Lycopodium clavatum* (grote wolfsklauw) en *Oreopteris limbosperma* (stippelvaren) op deze steile noordgerichte helling benadrukt het 'Ardens' karakter van de groeiplaats.

In Sotiaux *et al.* (2007) wordt deze soort opgegeven voor Vlaanderen, maar wegens het ontbreken van bewijsmateriaal werd ze niet aanvaard in De Beer (2017).

Leem: Rotselaar (Vlaams-Brabant), noordflank Beninksberg, D5.55.12, 08.10.2017, HB D. De Beer: *T. Ceulemans* s.n. (det. K. Van Acker), *D. De Beer* 6424.

- *Sphagnum russowii* Warnst (Violet veenmos)

In december 2017 stootte de tweede auteur in Vorsdonkbos op een rode vertegenwoordiger van de sectie *Acutifolia* in een van de oudste elzenbroekbossen van het gebied (reeds bos in 1775). Het bleek al snel te gaan om de eerste vondst buiten de Kempen van *Sphagnum russowii*. Het betreft een kleine vindplaats van enkele tientallen vierkante centimeter tussen *S. fimbriatum* en *S. palustre*. Veel veenmoskussens in dit deel van het broekbos zijn afgestorven na een dramatische overstroming met modder afkomstig van het aangrenzende hogergelegen maïsveld in juni 2016. De overlevende veenmosplekken stonden nu duidelijk afgelijnd op de drogere overstromingsvrije plekkjes, zoniet was *S. russowii* hier wellicht niet opgemerkt.

Zand en zandleem: Aarschot (Gelrode), Vorsdonkbos-Turfputten, veenmosrijk elzenbroek ten oosten klein trilveen, D5.45.23, 14.12.2017, HB D. De Beer: *T. Ceulemans* s.n. (det. K. Van Acker), *D. De Beer* 6484.

Sectie *Subsecunda*

- *Sphagnum contortum* Schultz (Trilveenveenmos)

Sterk bedreigde soort, maar toch nog aanwezig in Vlaanderen: nieuw voor Zand en Zandleem. Op 13 oktober 2017 bracht de derde auteur een bezoekje aan het reservaat Vorsdonkbos-Turfputten in Gelrode, een kwelrijk veengebied dat vroeger al was bezocht door de WBL (Arts 1991), maar waar toen echter geen spectaculaire vondsten aan het licht waren gekomen. Uit oude literatuur (Naveau 1923) blijkt nochtans dat deze plek vroeger gekend was omwille van het voorkomen van *Sphagnum contortum*, *S. teres*, *S. subsecundum* en *S. girgensohnii*.

Figuur 1. *Sphagnum quinquefarium* op de Beninksberg te Rotselaar.

Blijkbaar is daar vroeger tijdens een WBL-exkursie niet goed gezocht, want de tweede auteur vond daar zowel *Sphagnum contortum* als *S. teres*. *Sphagnum contortum* werd in zeer geringe hoeveelheden gevonden in het ‘klein trilveen’ (lokaal gekend als ‘trilveen Sannen’). De soort groeit hier samen met *S. teres* en *S. palustre* in een trilveenvegetatie gedomineerd door *Menyanthes trifoliata* (waterdriëblad) en *Comarum palustre* (wateraardbei), met zelfs enkele groeiplaatsen van *Hamatocaulis vernicosus*. Deze soort is nieuw voor Zand en Zandleem.

Zand en Zandleem: Aarschot (Gelrode), Vorsdonkbos-Turfputten, trilveen Sannen, D5.45.23, 13.10.2017, HB D. De Beer: K. Van Acker s.n. (det. K. Van Acker), *D. De Beer* 6433.

- *Sphagnum subsecundum* Nees (Moerasveenmos)

Tijdens een gemeenschappelijke excursie van de drie auteurs op 19 november 2017 in Vorsdonkbos werd op twee plaatsen *S. subsecundum* gevonden. Dit is niet de eerste vondst van deze zeldzame soort in de Zand- en Zandleemstreek, maar ze is zeker het vermelden waard, vooral omdat het gaat om vrij grote populaties.

Zand en Zandleem: Aarschot (Gelrode), Vorsdonkbos-Turfputten, Nipal zuid, D5.45.14, 19.11.2017, *D. De Beer* 6461 (HB D. De Beer). – Idem, trilveen Sannen, D5.45.23, 19.11.2017, *D. De Beer* 6470 (HB D. De Beer).

Sectie Squarrosa

- *Sphagnum teres* (Schimp.) Ångstr. (Sparrig veenmos)

Toch nog aanwezig in Zand en Zandleem. Tijdens een bezoek aan Vorsdonkbos-Turfputten op 13 oktober 2017 vonden de tweede en derde auteur op meerdere plekken

Sphagnum teres. Op 19 november 2017 kon dit samen met de eerste auteur bevestigd worden. Meer nog, tot onze verbazing kwam de soort op meerdere plekken voor en soms in rijke bestanden. Het is dan ook merkwaardig dat we ze hier vroeger niet opmerkten. Wellicht reikte onze veldkennis nog niet ver genoeg om *Sphagnum teres* op te merken te midden van andere *Sphagnum*-soorten. Zo is deze voorheen als ‘verdwenen’ aangestipte soort opnieuw bevestigd voor Zand en Zandleem. De groeiplaatsen in het Vorsdonkbos variëren van trilveenvegetaties met *Menyanthes trifoliata* (waterdriëblad) en *Comarum palustre* (wateraardbei) tot natte randen van kleine slootjes en depressies in blauwgrasland.

Zand en Zandleem: Aarschot (Gelrode), Vorsdonkbos-Turfputten, Nipal zuid (= deel ten zuiden spoorweg), D5.45.14, 19.11.2017, *D. De Beer* 6458 en 6463 (HB D. De Beer). – Aarschot (Gelrode), Vorsdonkbos-Turfputten, Nipal noord, meest westelijk perceel, D5.45.14, 19.11.2017, *D. De Beer* 6466 (HB D. De Beer). – Aarschot (Gelrode), Vorsdonkbos-Turfputten, trilveen Sannen, D5.45.23, 19.11.2017, *D. De Beer* 6471 (HB D. De Beer).

Sectie Cuspidata

- *Sphagnum angustifolium* (C.E.O. Jensen ex Russow) C.E.O. Jensen (Smalbladig veenmos)

Zeldzamer dan eerder verondersteld. In *De Beer* (2017) zijn enkele specimens per vergissing gedetermineerd als *S. angustifolium*, terwijl het telkens ging om *S. flexuosum*. Deze laatste soort kan ook grote poriën vertonen dorsaal in de blaadjes van de hangende takken, maar dat zijn dan steeds ronde tot ovale poriën, nooit onregelmatige poriën

die lijken te bestaan uit meerdere in elkaar overvloeiende poriën (zie tabel 5 in De Beer 2017).

Enkel de volgende specimen behoren tot *S. angustifolium* (de overige als zodanig benoemd in de vorige versie behoren tot *S. flexuosum*):

Kempen: Hechtel, vallei Zwarte Beek, 09.10.1983, *P. De Bock* 83/1364 (BR 5040362170695). – **Leem:** Tielt-Winge, Walenbos, Dolaag, trilveen, 08.11.2015, *D. De Beer* 5760 en 5763 (HB D. De Beer).

- *Sphagnum riparium* Ångstr. (Uitgebeten veenmos)

Soort nu ook bekend van de Mangelbeekvallei (Houthalen). *Sphagnum riparium* was tot voor kort slechts gekend van één waarneming, nl. in Landschap de Liereman te Oud-Turnhout, waar ze in augustus 2019 is teruggevonden (mond. med. Koen Claeys). In september 2018 kreeg de eerste auteur bericht van Pieter Hendrickx dat hij tijdens terreinwerk in de Mangelbeekvallei in Houthalen een nieuwe populatie had ontdekt van *S. riparium*. Het toegezonden materiaal was fraai ontwikkeld en onmiskenbaar. De standplaats is te vergelijken met die in de Liereman: op de overgang van een veenmosrijk broekbos (met *S. palustre* en *S. fimbriatum*) naar mesotroof broekbos.

Kempen: Houthalen, vallei van de Mangelbeek, D6.28.11, 17.09.2018, HB D. De Beer: *P. Hendrickx* s.n. (det. P. Hendrickx), *D. De Beer* 6825.

Besluit

De geactualiseerde Vlaamse checklist omvat 28 soorten veenmossen; zie Tabel 1. Hiervan is één soort verdwenen

in Vlaanderen, nl. *Sphagnum affine* (laatste waarneming: Essen, Moerven, 24.09.1906).

Van de 28 soorten veenmossen die nu in Vlaanderen bekend zijn, zijn er 12 momenteel niet bedreigd, 14 zijn kwetsbaar (incl. *S. girgensohnii* en *S. quinquefarium*, nog niet opgenomen in de Rode Lijst), 1 ernstig bedreigd en 1 regionaal uitgestorven (Van Landuyt & De Beer 2017). Meer dan de helft staan dus op de Rode Lijst. Omdat er de laatste jaren extra aandacht is besteed aan veenmossen, geeft de Rode Lijst wellicht een te rooskleurig beeld.

Referenties

- Arts T. (1991) – Bryologische excursie met de Werkgroep naar Gelrode en Wezemaal. *Muscillanea* 11: 26-34
- De Beer D. (2017) – Een gedocumenteerde checklist van de veenmossen in Vlaanderen. *Dumortiera* 111: 3-33.
- Naveau R. (1923) – Herborisation générale dans les polders de l'Escaut, la Campine anversoise et la Campine brabançonne les 2, 3 en 4 juillet 1922. *Bulletin De La Société Royale De Botanique De Belgique / Bulletin Van De Koninklijke Belgische Botanische Vereniging*, 55: 190-204.
- Sotiaux A., Stieperaere H. & Vanderpoorten A. (2007) – Bryophyte checklist and European Red List of the Brussels-Capital region, Flanders and Wallonia (Belgium). *Belgian Journal of Botany* 140 (2): 174-196.
- Van Landuyt W. & De Beer D. (2017) – Een Rode Lijst van de hauwmossen (Anthocerotophyta), levermossen (Marchantiophyta) en bladmossen (Bryophyta) van Vlaanderen. Brussel, INBO. [Rapporten van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek 2017 (48).]